

KŪNO FENOMENAS IVANO GONČIAROVO PROZOJE

Ramūnas Šilis

Šiaulių universitetas

Literatūros istorijos ir teorijos katedra

P. Višinskio g. 38, Šiauliai

El. p. ratutoster@gmail.com

Žymaus XIX a. rusų realistinės prozos kūrėjo Ivano Gončiarovo (1812–1891) kūryba visuomet atsidurdavo literatūros kritikos dėmesio centre. Kiekvienas naujas autoriaus kūrinys sulaukdavo visuotinio literatūros kritikų ir skaitytojų susidomėjimo ir aptarimo. Per ilgą ir turiningą Gončiarovo kūrybos tyrinėjimų istoriją, jau ir pradant pirmaisiais pasisakymais, dažnai buvo atkreipiamas dėmesys į tai, kad rašytojas savo kūrinuose meistriškai išnaudoja išsamaus aprašymo ir vaizdavimo galimybes. Kritika ne kartą pabrėždavo plastiškumą, detalumą ir spalvų sodrumą, būdingą Gončiarovo veikėjų išvaizdos aprašymams, tačiau paties kūno ir su juo susijusių reiškinių klausimas niekuomet nesulaukdavo deramo dėmesio.

Asmens kūnas rašytojo kūrinuose pasirodo kaip neatsiejama dalis pasaulio, kuris suvokiamas ir patiriamas kūnu, kūniškai. Kūnas kiekviename autoriaus kūrinyje atrandamas socialinių ir kultūrinių sankirtų lauke, kaip aktyvus čia vykstančių procesų dalyvis, nuolatos atsiduriantis kovos tarp priešingų pradų (seno ir naujo, judėjimo ir sąstingio, savo ir svetimo, centro ir periferijos, Rytų ir Vakarų) centre. Dėl šios priežasties rašytojo kūryboje tampa svarbus ne tik asmens santykis su savo ir Kitų kūnais, aplinkinio pasaulio objektais ir reiškiniiais, bet ir kūno kaip socio-kultūrinio darinio formavimasis, funkcionavimas ir veikla.

Kūnas ir erdvė

Gončiarovo kūrinuose visos sociokultūrinės erdvės, kuriose atsiduria veikiantysis asmuo, yra suskirstytos į dvi oponuojančias grupes. Pirmoje erdvėje viskas paklūsta „senojo“ patriarchalinio pasaulio dėsniams. Žmogaus ir pasaulio santykiuose vyrauja harmonija ir susiklausymas. Gyvenimas čia teka lėtai ir vangiai, viskas, kas supa žmogų, kaip ir jis pats, yra savotiškoje dvasinio ir fizinio miego, letargo būsenoje. Šiai erdvei priešpriešinamas „naujasis“ – judrus ir nuolatos besikeičiantis kapitalistinis pasaulis, apgyvendintas veikliais, energingais žmonėmis.

„Senojo pasaulio“, nugrimzdusio į miegą ir apatiją, centru rašytojo kūrinuose tampa gimtinės erdvė. Įvairios erdvės, kuriose veikia kūnas, gali suteikti skirtingus potyrius, savitus ir nepakartojamus susitikimus su pasauliu ir jį užpildančiais objektais, naujas galimybes per konkrečią erdvę suvokti, pažinti save. „Asmuo save formuoja remdamasis galimybėmis, konkretus kontekstas, kuriame atsiduriame, atveria naujas galimybes būti žmogumi“ (Mickūnas, Stewart 1994, 84). Kūnui atsiveriančios erdvės „prijungia“ jį prie savo socialinių ir kultūrinių laukų, kurie tiesiogiai veikia procesus, nulemiančius kūniškojo „Aš“ formavimąsi. Asmens kūnas glaudžiai susiejamas su gimtinės erdve. Jis tampa šioje erdvėje vykstančių socialinių ir kultūrinių procesų atspindžiu. Savo ruožtu „senojo pasaulio“ sociokultūrinėje erdvėje vykstantys procesai palieka gilų įspaudą asmens kūne ir reškiasi jame kaip tingulys, apatija, nenuoseklumas, koncentracijos stoka.

Paprastoje istorijoje, pirmojoje rašytojo trilogijos (*Paprasta istorija, Oblomovas, Skardis*) dalyje, nepaisant protagonisto siekio ištrūkti iš gimtinės erdvės, jau akivaizdžios jo buvimo šioje vietoje pasekmės. Baltaplaukio, dailiai nuaugusio, skaistaus veido, sveiko jaunuolio kūnas harmoningai įsilieja į aplinkui tvyrančią idilę. Aleksandro Adujevo kūne, kaip ir jį supančioje prigimtinėje erdvėje, nėra nieko, kas galėtų būti traktuojama kaip ko nors trūkumas ar perteklius, pažeidžiantis harmoningą visumą. Prieš mus sveikas išpuoselėtas kūnas, besireiškiantis tokioje pat „sveikoje“ ir natūralioje aplinkoje. Aleksandro žvilgsnis „romus“, judeisiai lėti.

Oblomove pažintis su lėtu, nepaslankiu ir nerangiu, vangiai į aplinką reaguojančiu pagrindinio veikėjo Iljos Iljičiaus Oblomovo kūnu tampa pirmu ir ryškiausiu išpūdžiu, įtraukiančiu skaitytoją, sutelkiančiu jo dėmesį į pasakojimą:

Tai buvo trisdešimt dvejų ar trejų metų vyras, vidutinio ūgio, malonios išvaizdos, tamsiai pilkų akių, bet iš jo veido negalėjai numanyti jokios aiškesnės idėjos, jokio susikaupimo. <...> Tarpais jo žvilgsnis apniukdavo, tarsi iš pervargimo ar nuobodžio; bet nei nuovargis, nei nuobodis nepajėgė nė akimirką nuvyti nuo jo veido romybės, tos akivaizdžios ir svarbiausios ne tik veido, bet ir visos sielos išraiškos, kuri itin atvirai ir aiškiai švietė iš jo akių, iš šypsenos, iš kiekvieno galvos ir rankos judesio. (Gončiarovas 1969, 4)

Skardyje nuolatos pasireiškia į asmens kūną gimtinės erdvėje įrašytas sociokultūrinis kodas, kuris neleidžia protagonistui sutelkti savo dvasinių ir fizinių galių, užmegzti ilgalaikio ir patvaraus dialogo su jį supančiais fenomenais:

gyvenimas žadino ir atitraukdavo jį nuo kūrybinių svajonių ir viliojo <...> imtis gyvų pomėgių ir realių sielvartų, kurių tarpe pats žiauriausias buvo nuobodulys. Jis blaškėsi nuo vieno pojūčio prie kito, gaudydavo reiškinius, saugodavo ir, beveik įtempęs valią, užlaikydavo įspūdžius, reikalaujamas peno ne vien tik vaizduotei, bet vis kažko ieškodamas, trokšdamas, mėgindamas ką nors pasirinkti. (Gončiarovas 1951, 110)

Gončiarovo romanuose gyvenamosios aplinkos pakeitimas ir kūno prisitaikymas prie naujų sąlygų dažnas ir svarbus momentas, siekiant parodyti asmens tapsmą, jo pokyčius, kūno judėjimą iš sąstingio į aktyvų ir visavertį gyvenimą. Šie pokyčiai ne visiems yra lengvi ar malonūs, kai kuriems, didžiąją dalį gyvenimo praleidusiems savo senuose dvaruose ar provincijos miesteliuose, nuskendusiuose miege ir tyloje, sunkiai įsivaizduojami ir įmanomi dėl sustabarėjusio kūno, atratusio nuo kaitos ir paklūstančio tik vienam, lėtam ir vangiam gyvenamojo pasaulio ritmui, kuris įsismelkė giliai vidun ir lydi juos visą jų sąmoningą gyvenimą. Todėl persikėlimas į erdvę, esančią už gimtinės erdvės ribų, „senojo pasaulio“ gyventojams pirmaisiai reiškia staigų ir nemalonų įprastos gyvenamosios aplinkos pakeitimą ir varginantį prisitaikymą prie „naujojo pasaulio: savojo kūno sinchronizavimą ir sujungimą su nauju ritmu, erdve ir jos objektais.

Martinus Buberis atkreipia dėmesį į tai, kad žmogus turi nuolatos taikytis prie pokyčių, vykstančių ne tik gyvenamojoje aplinkoje, bet ir reaguoti į sociokultūrinės terpės daromą poveikį individui, jo egzistencinio projekto plėtrai. Pasak filosofo, „svarbu nepamiršti, jog būtina gretinti ne tik gamtos pažinimo, bet ir socialinio diferencijuotumo bei techninių laimėjimų mastą; ir viena, ir kita išplečia objektų pasaulį“ (Buber 1998, 106). Atskiro individo, kaip ir visos bendruomenės pokyčiai, vyksta kasdien kaip atsakas į pokyčius, vykstančius juos supančio sociokultūrinio lauko viduje. Tai, savo ruožtu, verčia asmens kūną būti nuolat pasirengusį veikti ir keistis, esant reikalui prisitaikyti prie naujų reikalavimų. „Formuodama kūnų judėjimą, išraiškas ir gestus, socialinė sistema maži-

na nestabilumą <...> Čia psichinės ir kūniškos prasmės susilieja į viena reikšmę – tūlas yra „laimingas“, nes jo kūnas gali „vykdyti“ struktūruotus ir „produktyvius“ pavedimus; jei tūlas ima atsilikti, atmetamas. Todėl reikia garbinti jaunystę ir lankstumą“ (Mickūnas 2007, 175). Tokius aktyvius mainus su pasauliu gali išlaikyti tik toks pat aktyvus, gyvenimo vyksme intensyviai dalyvaujantis socialinis kūnas, toks kūnas, kokiais Gončiarovas „apdovanojo“ savo „naujojo“ veiklos pasaulio gyventojus: vyresnįjį Adujevą *Paprastoje istorijoje*, Štolcą *Oblomove* ar Tušyną *Skardyje*. Norintiems jiems prilygti (Aleksandrui jaunesniajam, Oblomovui, Raiskiui) tenka keistis arba pasitraukti į gyvenamojo pasaulio periferiją, savosios egzistencijos užribį.

Visuomet prireikia tam tikro laiko, kad įvyktų transformacija ir kūnas galėtų susiliesti su nauja erdve, kad ją imtų suvokti kaip savą. Didžiausių išbandymų ir transformacijų „arena“ kūnui tampa miestas, nes „[b]ūdamas mieste tyrinėtojas siekia suprasti miestą, tačiau jis nesusitapatina su vietiniu gyventoju. <...> Šiai pozicijai būdingas nuolatinis balansavimas tarp požiūrio į miestą kaip savo aplinkos ir nuolatinės nuostabos, įžvalgos, kad už savaime suprantamų praktikų glūdi dar nesuprastas prasmų sluoksniš“ (Lavrinec 2010: 56). Miestas pavirsta nuolatine subjekto egzistencinės aplinkos dalimi tik tuomet, kai pastarasis paklūsta naujoms čia vyraujančioms taisyklėms, ištraukia ir pertvarko savo socialinį kūną pagal naujos erdvės keliamus reikalavimus.

Paprastoje istorijoje protagonistas prigimtinėje erdvėje svajojės praplėsti pažinimo horizontą ir atrasti naujus objektus, su kuriais galėtų susiliesti, atnaujindamas ir sustiprindamas priblėsusį fenomenų patyrimą, atvykęs į sostinę netikėtai atsiduria jo kūno jutimines ir kinestetines galias ribojančiame, slegiančiame pasaulyje, kur nėra laisvos vietos ir erdvės, kur žvilgsnis bando ištrūkti iš šaltų, negyvų ir „nebylių“ miesto mūrų nelaisvės, ieškodamas ir nerasdamas nieko, su kuo galėtų susiliesti ir kreiptis į pasaulį. Kaip yra pastebėjęs Michailas Otradinas, „*Paprastos istorijos* herojus nepretenduoja į tai, kad, M. Bachtino žodžiais tariant, „paverstų naminiu“ šį svetimą pasaulį. Jis nori surasti jame savo „kampelį“: idealų kampelį, tartum Gračių variantą, bet viduryje Peterburgo, viduryje priešiško pasaulio“ (Отрадин 1994: 44). Ryšys su nauja aplinka neužsimezga, nes protagonistas kreipiasi į naują pasaulį iš savo senojo socialinio kūno pozicijų. Kūno, kuris laisvai ir niekieno nevaržomas visuomet, tik to panorėjęs, susijungdavo su jį suformavusio „senojo“ patriarchalinio pasaulio fenomenais, atrasdavo priėjimą prie visų gimtinės

erdvės objektų. Didmiesčio erdvę valdo dėsniai ir ritmas, verčiantys žmogų nuolatos judėti, susidurti su gausybe naujų objektų, nepaliekant laiko artimesniam kontaktui su jais, vengiant nereikalingo artumo. Todėl viskas, ką pirmomis dienomis veikėjui pavyksta aptikti šioje erdvėje – tai tik „ištisi kaminai, stogai ir juodi, purvini plytinių namų šonai <...> namai, namai ir namai, akmuo ir akmuo, visur vienas ir tas pats... nėra erdvės ir išėjimo žvilgsniui; uždaryti iš visų pusių, – atrodo, ir žmogaus mintys ir jausmai uždaryti taip pat“ (Гончаров 2005, 171).

Naujos erdvės įsisavinimas visuomet reikalauja konkrečių ją priimančio asmens pastangų. Tačiau reikalavimas pažvelgti į anapus plytinčią erdvę, susitikti su anapus esančiais žmonėmis yra esminis, jis niekuomet nepalieka ir yra neatsiejama kūniškosios egzistencijos dalis. „Mes kuriame kaskart naują gyvenimo visumą, įdirbdami, o drauge įtikrovindami, įvardydami ir įkūnydami naujus fenomenus, kurie tokiu būdu tampa šios visumos dalyviais, ją išplečiančiais <...> Drauge tai išreiškia autorinės visumos atsikovojimą iš beformės ir beveidės stichijos darbų“ (Kačerauskas 2008, 304). Taigi iš tikro nėra nieko, kas būtų anapus, o visuomet yra tik tai, ką atrandame esant šalia, atsiveriant ir iš gyvenamojo pasaulio visumos pereinant tai atradusio žinion, kartu su kiekvienu jo kūno judesiu ar veiksmu.

Galimybė priimti ir įtraukti į egzistencinį projektą naujas erdves ir juose esančius objektus visuomet atsiveria tik dėl paties individo išsikeliamų siekių. Kiekvienas kūnas savo veiksmais aplink save kuria savąjį pasaulį, „mes išeiname iš gyvenimo, lopas po lopo atkovodami egzistencinę aplinką, kurios esame dalis (daiktas). Ši aplinka auga drauge su mumis joje, kai mes įtraukiame į ją naujus daiktus arba fenomenus, kurie išplečia jos ribas. <...> Kiekvienas naujai įrašytas įvykis gali pakreipti visą dramą kita linkme, kitaip sakant, verčia mus išeiti į naują sceną, vaidinant naują veiksmą“ (Kačerauskas 2008, 78). Kokia bus kūno įsisavinta erdvė, priklauso ne tik nuo asmens noro praplėsti savo egzistencinio projekto ribas, bet ir nuo jo kūno juslinių ir kinestetinių galimybių, sugebėjimo įsisavinti jį supančius fenomenus.

Oblomove nuolatiniai susitikimai su gyvenamojo pasaulio daiktais, kviečiančiais juos jusliškai pažinti ir suvokti, vargina bei sekina silpną ir lėtą pagrindinio veikėjo kūną, apkrauna ir alina jusles, kurios, ilgą laiką veikdamos uždaroje, bet gerai pažįstamoje ir įprastoje namų erdvėje, sunkiai prisitaiko prie jas „užgriūvančių“ potyrių gausos, prie susitikimų su naujais nežinomais objektais. Protagonisto jusles erzina, verčia

jaustis nepatogiai ir nejaukiai bet koks už jo namų erdvės egzistuojančio, išorinio pasaulio įsiveržimas ir apsireiškimas.

Sugriauti namų erdvėje tvyrančią ramybę ir tvarką kartais pakanka paprasčiausių gatvės garsų:

Ilją Iljičių iš lauko pasiekė žmonių ir kitokie balsai: keliaujančių artistų dainos, dažniausiai palydimos šunų amsėjimo. Iš kažkur atvykę prašalaičiai rodė marių kiaulytes, prekijai visokiais balsais siūlė įvairiausių gaminius. <...> – Ak! – atsiduso Ilja Iljičius. – Koks čia gyvenimas! Koks bjaurus tas sostinės triukšmas! (Gončiarovas 1969, 84)

Gatvės garsų kakofonija ne tik sudirgina pagrindinio veikėjo klausą, bet ir suardo lėtą, atpalaiduojantį, gramzdinantį į miegą ir užmarštį namų erdvės ritmą, persmelkiantį tiek patį Oblomovą, tiek visus šioje erdvėje esančius daiktus.

Protagonistas sąmoningai siekia susiaurinti kūno potyriais suvokiamos ir patiriamos erdvės ribas, išvengti jo jutimus varginančių „perkraunančių“ susitikimų su naujais objektais. Vis dažniau šie susitikimai tampa „bevaisiai“, negalintys užtikrinti nuolatinio vyksmo, kuris yra būtinas produktyviam dialogui tarp juntančio kūno ir juntamo pasaulio. „Jo beveik niekas netraukė iš namų, ir jis kiekvieną dieną, tolydžio tvirčiau atsitverdamas, gyveno savo bute.“ Pamažu erdvė, esanti už pagrindinio veikėjo namų erdvės ribų, jo pradeda traktuoti kaip „svetima“ ir nereikalinga, neatitinkanti jo kūno poreikių.

Nors Oblomovas ir vengia gyvenimo, vykstančio už jo buto sienų, tačiau jis jau yra tapęs miesto dalimi, nes persikėlimas į naują percepcinį lauką visuomet atveria kūną naujoms patirtims, naujiems „įrašams“ asmens tapatybės konstravimo procese. Buvimas bet kokioje erdvėje niekuomet nepraeina be pasekmių. Taip *Paprastoje istorijoje* protagonistas nusivylęs didmiesčio gyvenimu išsižada sostinės ir pasitraukia iš, kaip jam tuomet atrodo, vietos, kurioje jis niekuomet nesugebės tapti savas, susikurti miesto ritmą ir dėsnius palaikantį socialinį kūną. Tačiau labai greitai paaiškėja, kad Peterburgo erdvė su savo objektais ir dėsniais (savita laiko tėkme, ritmu) jau yra pajungusi subjektą savo valiai, įsirašiusi į jo juntantį kūną ir dabar „kviečia“ jį, žadėdama ilgai lauktą susiliejimą ir ištirpimą joje. Tarp jų užsimezga tiesioginis santykis. Peterburgo erdvė „prasimuša“ į patiriančios sąmonės akiratį ir nuslopina trumpalaikį, sugrįžusių atsiminimų sustiprintą susidomėjimą gimtosios erdvės feno-

menais, nuo kurių juntantis kūnas vieną kartą jau nusigręžė, kaip nuo negalinčių užtikrinti visaverčio, gyvybingo buvimo.

Susitikimas su *Kito* kūnu

Asmens kūnas patikimai sujungia sąmonę su pasauliu, leidžia jį tyrinėti ir plėsti patyrimo horizonto ribas, tuo pat metu gyvenamojo pasaulio objektų, jo socialinių ir kultūrinių struktūrų veikiamas, keisdamasis, vystydamasis ir patirdamas savosios tapatybės (trans)formavimąsi.

Tačiau tam, kad būtų užtikrinta visavertė savivoka ir savimąsta, nepakanka simbiotinio kūno ir pasaulio ryšio, būtinas *Kito* dalyvavimas, nes „Kitas fenomenologiškai pasirodo kaip *mano Aš-pats modifikacija*“ (Husserl 2005: 28). Susitikimas su *Kitu* visuomet reiškia ir fenomenų patyrimo galimybių praplėtimą, naujų pasaulio matymo rakursų atradimą.

Kiekvienas pasisekęs įsiskverbiančio supratimo (*Einverstehen*) aktas, įsiskverbiančio į *Kito* vidujybės sferą, duoda rezultatą ir kaip aktas, atveriantis naujų asociacijų ir naujų supratimo galimybių lauką; ir atvirkščiai – kadangi kiekvienas poruojančios asociacijos aktas yra abipusis aktas, jis atskleidžia man *mano paties* sielos gyvenimą pagal panašumą ir kitiškumą, ir, išskirdamas jame naujus dalykus, daro jį vaisingą naujoms asociacijoms. (Husserl 2005, 149)

Kito buvimas šalia – tai būtina ir neišvengiama sąlyga, tiek suvo-
kiant save patį, tiek ir viską, kas yra aplink juntantį kūną.

Santykis su *Kito* kūnu palaiko ir užtikrina glaudesnę sąlytį, „su-
kibimą“ su pasauliu, gyvybingą ir visavertį buvimą jame. *Kitas* tampa mūsų egzistencinio projekto dalyviu ir partneriu. Su *Kito* pagalba kuriamas bendrabūvis, išplečiamas jau žinomos, atrandamos ir įsisavinamos naujos gyvenamojo pasaulio erdvės.

Paprastoje istorijoje, siekdamas įsitvirtinti naujoje sociokultūrinėje erdvėje, pagrindinis veikėjas, ilgai nedelsdamas, stengiasi pasinerti į miesto gyvenimą, atrasti sąlytį su nauju pasauliu. Pirmas netikėtumas, stipriausiai sugluminantis ir nuviliantis protagonistą – nepavykęs bandymas suartėti su savo dėde Piotru Adujevu, kada besiruošiančiam pulti į glėbį sūnėnui atsakoma šaltu rankos paspaudimu. Taip naujoje erdvėje netikėtai susiformuoja pirmoji perskyra tarp suvokiančiojo subjekto ir suvokiamojo objekto.

Šis atotrūkis, protagonistui skverbiantis į didmiesčio erdvę, po truputį plečiasi ir pavirsta į prarają tarp jo ir pasaulio, kuriame ne tik *Kiti*,

bet ir aplinkos objektai tampa svetimi žmogui, išlieka nebylūs liečiami, tiriami žvilgsniu ar kitaip pažįstami juntančio kūno.

Susidūrimas su *Kitu* visuomet atneša naują galimybę įsivirtinti pasaulyje, praplėsti ir „praturtinti“ prieigą prie jusliškai patiriamų ir suvokiamų fenomenų, nes „[s]u svetimų konstituojančių aktų pagalba, aktų, kurie konstituojasi mano paties savastyje (*Selbst*), konstituojasi man <...> *mums visiems bendras pasaulis*“ (Husserl 2005, 109). Kūno sąlytis su *Kitu* – tai visuomet papildomas žiūros taškas, leidžiantis išvysti pasaulį naujoje šviesoje. Nerasdamas santykio su *Kitu*, o per jį ir išėjimo prie naujos erdvės, jos objektų, protagonistas pradeda įtikėti, kad „pažadėtoji žemė“ nėra labai svetinga į jos valdas įžengusiam pašalaičiui. Pirmieji Aleksandro bandymai įsivirtinti Peterbugo erdvėje, „integruojant“ į ją juntantį kūną, susiduria su nuolatos skubančių, nekreipiančių vienas į kitą dėmesio, vengiančių vienas kito prisilietimų ir žvilgsnių, kūnų pasipriešinimu.

Pagrindiniam *Paprastos istorijos* herojui iškyla grėsmė ne tik pasitraukti iš nuolatinio ir nenutrūkstančio dialogo tarp kūno ir pasaulio, bet ir prarasti savojo kūno savimonę. Aleksandriui, pripratusiam įtvirtinti ir patvirtinti savo buvimą pasaulyje per jį supančių objektų jutimą, visiškai nesuprantama, kaip įmanoma gyventi šioje vietoje, jeigu pačioje judriausioje miesto gatvėje „sumaištis, visi kažkur bėga, užsiėmę tiktai savimi, tik kartais pažvelgdami į praeivius, ir tai tik tam, kad neatsitrenktų vieni į kitus <...> jie žvilgsniu taip ir stumia nuo kelio, tarytum būtų vienas kitam priešai“ (Гончаров 2005, 120). Peterbugo erdvėje prisiliesdamas, bet iki galo nesusiliesdamas su daiktais, nepatirdamas savo kūno, protagonistas „pasimeta“ nepažįstamų ir jo nepažintų kūnų spūstyje, didmiesčio gatvėse, teatruose ir ypač pokyliuose, iš kurių jis sugrįžta lyg nesavas. „Pokylio aplinkos žavesys ir tvaikas, tranki muzika, nuogi pečiai, dega žvilgsniai <...> neduoda jam užmigti kiaurą naktį“ (Гончаров 2005, 125). Subjektą supančių, bet jo nematančių ir nepriimančių kūnų gausa grasina išderinti prigimtinį savojo kūno, kaip orientacijos centro, suvokimą.

Oblomove tik besąlygiškas suartėjimas su *Kitu* padeda protagonistui pertvarkyti savojo kūno veiklą ir iš naujo suformuoti socialinį kūną, kuris galėtų sugrįžti į kupiną judesio ir potyrių Peterbugo erdvę, leidžia atnaujinti prislopčius ir priblėsusius ryšius su gyvenamuoju pasauliu. Kokybiškai nauja pakopa, lemtingu posūkiu Oblomovo gyvenime tampa susitikimas su Olga Iljinskaja – jauna, energinga, trokštančia pažinti pa-

saulį ir save pačią mergina. *Kito* kūno artumas ir troškimas būti šalia jo ir kartu su juo ištirpdo pagrindinio veikėjo ribotumą ir uždaramą. Dėl nuolatinių Olgos raginimų ir reikalavimų pradedamos įsisavinti ir atsiverti julsėms pamirštos ir naujai atrastos erdvės, atrandami nauji potyriai.

Laipsniškai protagonisto kūnas vis stipriau atsiveria jį supančių objektų kvietimui susijungti, reikštis juose ir per juos. Suintensyvėja kūno sąlytis su gyvenamuoju pasauliu, sustiprėja jo jutiminės „galios“: „staiga nušvito gyvenimas, užburtos jo tolumos, sumirgėjo įvairiausios spalvos ir spinduliai, kurių dar neseniai visai nebuvo“ (Gončiarovas 1969, 239).

Simboliškai numetamas ir paslepiamas chalatas, kuris kažkada ne tik „saugojo“ Oblomovą nuo išorės pavojų, bet ir „teikė“ potyrius, išliedavusius į jutimų ratą, sujungdavusį protagonisto kūną, namų erdvę ir joje esančius daiktus. „Naujasis“ Oblomovas analogišką jungtį su pasauliu atrado Olgoje, susiliedamas su jos kūnu, kad per jį, per *Kito* asmens potyrius, galėtų pažvelgti į pasaulį ir išplėsti savojo pasaulio ribas. Kaip yra pastebėjęs Maurice'as Merleau-Ponty, „Mano žvilgsnis krinta ant gyvo, veikiančio kūno, ir tą pačią akimirką objektai, kurie jį supa, pasipildo nauju reikšmės sluoksniu: jie jau nebėra tuo, ką aš pats galėčiau iš jų padaryti, jie tampa tuo, ką iš jų padarys *Kito* elgesys“ (Мерло-Понти 1999, 451).

Olgos kūno patirtis papildo, atgaivina ir išplečia nusilpusias ir „užsistovėjusias“ Oblomovo jutimines galias. Visa, kas supa protagonistą, įgyja naują prasmę, nes tai juntama ne tik jo, bet ir *Kito* jam artimo kūno, kuris nuo šiol yra jo paties dalis, papildoma galimybė būti pasaulyje.

Susidūrimas ir suartėjimas su *Kitu* stipriai paveikia ir Olgą. Įvyksta tai, ką kažkada jaunai, savo vidinių galių ir aplinkinio pasaulio dar nepažinusiai merginai, išpranašavo Štolcas.

Kada suklestės visos jūsų organizmo jėgos, tada užvirs gyvenimas ir aplinkui jus, ir jūs pamatysite tai, kam dabar užmerktos jūsų akys, išgirsite, ko dar iki šiol negirdite: suskambės nervų muzika, išgirsite sferų ošimą, klausysitės kaip auga žolė. (Gončiarovas 1969, 225)

Štolco išpranašautas atsivėrimas pasauliui įvyksta tik dviejų kūnų susijungimo epicentre. Dviejų kūnų buvimas ir veikimas kartu sudaro sąlygas kiekvienam iš jų praplėsti pažįstamo pasaulio ribas, atrasti naujus jo suvokimo būdus. Įvykę pokyčiai stipriai paveikė Olgą – sustiprėjo, paastrejo visos julsės, aplinkinio pasaulio suvokimas: „Medžiai miške

tie patys, bet jų ošime radosi ypatinga prasmė: tarp jų ir jos įsigalėjo gyvoji santarvė <...> Gėlė išsiskleidžia, ir ji tarytum jaučia jos alsavimą“ (Gončiarovas 1969, 253). Taip vienas kūnas perteka į kitą kūną ir leidžia pertekėti savimi, sutvirtindamas, pripildydamas gyvybine energija abu dialoge dalyvaujančius kūnus.

Vis dėlto šiai sąjungai, kurioje naujai atsiskleidė, atrado vieną kitą dvi esybės, nebuvo lemta pakankamai sutvirtėti ir išlikti. Dialogas, užsimezgęs tarp dviejų kūnų, nutrūksta dėl protagonisto kūne ilgą laiką slypėjusio ir po neilgos pertraukos vėl jį užvaldžiusio tingumo ir pasyvumo visko, kas yra aplinkui jį, atžvilgiu. Kaip yra pastebėjęs Tomas Sodeika, „mes įpareigoti rūpintis pasaulio daiktais ir juos prižiūrėti. Tačiau esame tingūs ir todėl ieškome būdų, kaip nuo to rūpesčio ir atsakomybės išsisukti. <...> Mums kur kas patrauklesnis mūsų pačių abejingumas, nerūpestingumas, atbukimas, snūduroojanti sąmonės būseną“ (Sodeika 2008, 77). Nepaslankus ir nejudrus, nesugebantis palaikyti gyvybingų santykių su pasauliu Oblomovo kūnas užslopina dviejų kūnų sąjungos pagimdytą gyvybinę energiją, kuri sugebėjo pažadinti jį naujam gyvenimui. Po tam tikro laiko Olga pastebi, kad „per vasarą žiedą sukrovusi meilės poema tartum subliuško, slinko tingiai, lyg ji būtų pritrūkusi turinio“ (Gončiarovas 1969, 363). Dviejų giminingų kūnų susijungimas tampa neįmanomas dėl vieno iš jų ribotumo, silpnumo ir antrojo kūno stiprumo išreikšto poreikio būti tik su sau lygiu, nereikalaujančiu nuolatinės paramos ir donorystės, galinčiu įnešti svarų ir lygiavertį indėlį į bendrabūvį.

Savojo kūno atradimas bendrijoje

Kiekviename individe glūdi ne tik instinktyvus poreikis plėsti savo patyrimo horizonto ribas, bet ir troškimas būti bendruomenėje, kartu su tokiais pat individualiais kaip ir jis, dalytis su jais savo potyriais ir priimti jų siūlomus naujus pasaulio suvokimo rakursus. Pasak Edmundo Husserlio, „Mūsų racionalus protas negali atsirasti, nepaliepdamas mūsų jauslėms suvokiamais ir tvarkingais būdais rinkti aplinkos duomenis <...> neįsakydamas mūsų bendruomeniniam jautrumui <...> registruoti veikiančius įsakymo bei paklusimo santykius“ (cit. iš: Lingis 1997, 20–21). Todėl tiek sąmonė, tiek jos valdomas kūnas vienodai intensyviai reaguoja ir į žmogų supančios, ir į jo aplinkoje esančios bendruomenės struktūrų veiklą, nukreiptą į visus jos narius ir į kiekvieną individą atskirai.

Tačiau bendras suėjimas į vieną vietą, netgi suderintas veikimas kartu, bendrų interesų siekimas ir jų gynimas – išlieka tik gerai organi-

zuotas žmonių sambūris. Pasak Buberio, „[t]ikroji bendruomenė randasi ne todėl, kad žmonės jaučia vienas kitam tam tikrus jausmus (nors, žinoma, ir be jų negalima apsieiti); ji randasi <...> dėl to, kad visi tie žmonės dalyvauja gyvame abipusiam santykiyje su tam tikru gyvu centru, ir dėl to, kad jie dalyvauja gyvame abipusiam santykiyje vienas su kitu“ (Buber 1998, 113). Gončiarovo kūrinuose visuomet stengiamasi išskelti ir parodyti asmenis, kurie galėtų tapti tokių „gyvų“ bendruomenės centru atrama. *Skardyje* toks žmogaus tipas pirmiausia atrandamas dvarininko Tušino paveiksle:

Jo protas toks pat kaip ir kiekvieno žmogaus, ir išsilavinusio, ir muziko, protas, kuris, neeikvodamas savo jėgų prabangai, stačiai virsta gyvenimo reikiamybe. <...> Aštrūs ir subtilūs protai, valdą smarkų žodį, dažnai užtemdo savo blizgesiu ir reguliuoja ištiso sluoksnio, į kurį juos likimas nuveda, veiklą ir bendrai visą jo gyvenimą. (Gončiarovas 1951, 426)

Tušinas nėra vienintelis bendruomenės „gyvybės“ palaikytojas. Toks stengiasi būti ir pagrindinis romano veikėjas Borisas Raiskis. Nepaisydamas neigiamo požiūrio į visuomenės struktūrų uždaramą ir šaltumą žmogui bei asmeninio nusivylimo vienas kitam abejingais ir svetimais žmonėmis, protagonistas neišsivaizduoja savęs sociumo, pasitraukusio iš bendruomenės, užribyje. Raiskis garsiai ir atvirai kalba apie būtinybę aktyviai pasinerti į gyvenimą ir to paties reikalauti iš kitų: „reikia sužmoginti save ir visą savo aplinką. Tai kiekvieno mūsų uždavinys... <...> – Gyvenimas „savyje ir sau“ – ne gyvenimas, o pasyvi būklė: reikia žodžio ir darbo, kovos. Gyvenimas visur pasiekia, ir tave jis pasiekia!“ (Gončiarovas 1951, 126).

Rašytojo kūrinuose netgi iš sociumo „iškritusiems“ suteikiama galimybė į jį sugrįžti. *Oblomove* pagrindinio veikėjo nesėkmingas bandymas atrasti bendruomenėje gyvų ir abipusių tarpusavio santykių užuomazgas su *Kitais* priverčia jį nusigręžti nuo šios, mažai tarpusavyje susijusių, gyvenančių kartu, bet svetimų vienas kitam žmonių santalkos, ir galiausiai užsiverti savyje. Viskas prasideda dėl nepavykusios integracijos į didmiesčio erdvę ir bandymo suformuoti jos poreikius atitinkantį socialinį kūną, kuris skirtas ne tiesioginiam dialogo užmezgimui, o tik formalių santykių palaikymui. Oblomovas, kaip ir Aleksandras Adujevas iš *Paprastos istorijos*, susiduria su institucijomis, kuriose nėra nieko gyvo,

kas galėtų sujungti, suvienyti, įsteigti Aš ir Tu santykį, sukurti vieningą gyvą centrą, nes čia „vis kažkur buvo skubama, prie nieko nesustojama: vos išleidžiama iš rankų viena byla, bemat griebiamasi kitos, lyg ji būtų pati svarbiausia, o užuot baigus pamirštama ir griebiamasi trečios – ir šitaip be galo! <...> visi pavaldiniai viršininko akivaizdoje kažkodėl baimindavosi. Į malonų jo klausimą ji atsakinėdavo ne savu, o kažkokiu svetimu balsu, koku su niekuo nekalbėdavo“ (Gončiarovas 1969, 194). Palaipsniui Oblomovas atitolsta ir nuo visuomenės, nerasdamas joje ir jos struktūrose nuoširdumo, galimybės atrasti *Kito* bendrystę ir palaikymą:

kur tas centras, apie kurį viskas sukasi? Jo nėra, nieko gilaus nėra, kas tau griebtų už širdies. Jie alei vienas lavonai, miegantys žmonės, blogesni už mane, visi tie aukštuomenės ir visuomenės nariai. <...> Įeini į salę ir negali atsigėrėti, kaip simetriškai susodinti svečiai, kaip ramiai ir giliai susimąstę sėdi – su kortomis rankose. <...> Nei nuoširdaus juoko, nei pragiedrulio simpatijos. (Gončiarovas 1969, 191–192)

Nerasdamas aplinkinių paramos ir palaikymo, atrasdamas jį supančiuose kūnuose tik mechaninius kūno pavidalo kevalus, pagrindinis veikėjas atsiriboja nuo visuomenės. Jo asmeninėje erdvėje nubrėžiama aiški riba tarp jo ir kitų bendruomenės narių. *Kitų*, kurie paklūsta sociumo taisyklėms ir yra priversti įsijungti į triukšmingą ir įtemptą sostinės gyvenimą. „Jie nardė žmonių minioje, kiekvienas gyvenimą suprato savaip, kaip nenorėjo jo suprasti Oblomovas, o jie visi kėsinosi ir jį į tą gyvenimą įtraukti, bet jam tai visiškai nepatiko, jo neviliojo, nebuvo jam prie širdies“ (Gončiarovas 1969: 45). Tačiau poreikis pasijusti bendruomenės dalimi, gyventi visavertį gyvenimą *Kitų* apsuptyje neišnyksta. Užslėptas troškimas išsiveržti iš kūno vienvės ir pasijusti esant socialiu, bendruomeniniu kūnu, nors ir trumpam, bet vis dėlto realizuojamas, užmezgus artimus santykius su *Kitu*. Būdamas su Olga, Oblomovas pirmą kartą po ilgos pertraukos pajunta poreikį bendrauti su aplinkiniais, pažįstamais ir nepažįstamais, įsilieti į visuomenės gyvenimą. Ši netikėta perspektyva atsiveria beveik iš karto, tik užsimezgas artimesniems ryšiams su Olga – vieninteliu žmogumi, kuris beveik sugebėjo protagonistą sugrąžinti į aktyvų gyvenimą ir „reanimuoti“ jo sunykusį socialinį kūną. Po viso šito Oblomovas jau galėjo sau leisti išeiti į aktyvų gyvenimą, bet ir pradėti planuoti tokia pat intensyvią savojo, iš lėto atsigaunančio ir senus socia-

linius įgūdžius prisimenančio bei atgaivinančio kūno veiklą naujose erdvėse, kurias reikės iš naujo įveikti ir įsisavinti. „Jis <...> vaizdavosi esąs užsienyje su ja, ant Šveicarijos ežerų, Italijoje, vaikštinėjo po Romos griuvėsius, plaukiojo gondolomis, paskui plūdinėjo Paryžiaus, Londono miniose“ (Gončiarovas 1969, 239). Trumpa Oblomovo ir Olgos istorija dar kartą parodė, koks svarbus vaidmuo tenka ne tik gyvenamajai aplinkai, kurioje veikia asmuo, bet ir darniems, subalansuotiems santykiams su *Kitais* bendros sociokultūrinės sistemos dalyviais, abipusiam ir visaverčiam dialogui tarp jų.

Apibendrinant galima pasakyti, jog Gončiarovo kūrinuose judėdamas ir veikdamas fenomenų lauke asmens kūnas užmezga dialogą su pasauliu. Kiekviena erdvė konstruoja savo kūną ir formuoja jo socialinę tapatybę. Kūnas kaip sociokultūrinis konstruktas atpažįstamas ir atrandamas per santykį su pasauliu ir *Kitų* kūnais.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Gončiarovas 1951: Ivanas Gončiarovas, *Skardis*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

Gončiarovas 1969: Ivanas Gončiarovas, *Oblomovas*, Vilnius: Vaga.

Гончаров 2005: Иван Гончаров, *Обыкновенная история*, Москва: Эксмо.

Buber 1998: Martin Buber, *Dialogo principas*, Vilnius: Katalikų pasaulis.

Husserl 2005: Edmund Husserl, *Karteziškosios meditacijos*, Vilnius: Aidai.

Kačerauskas 2008: Tomas Kačerauskas, *Tikrovė ir kūryba*, Vilnius: VGTU leidykla „Technika“.

Lavrincec 2010: Jekaterina Lavrinec, „Miesto studijos: trys žvilgsnio perspektyvos“, *Filosofija. Sociologija*, t. 21.

Lingis 1997: Alphonso Lingis, *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*, Vilnius: Baltos lankos.

Mickūnas, Stewart 1994: Algis Mickūnas, David Stewart, *Fenomenologinė filosofija*, Vilnius: Baltos lankos.

Mickūnas 2007: Algis Mickūnas, *Pastovumas ir tėkmė*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

Sodeika 2008: Tomas Sodeika, „Miesto metafizika: dykumos tėvų profenomenas arba tobulo tylėjimo pamokos“, *Religija ir kultūra*. Mokslo darbai, t. 5 (2), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Мерло-Понти 1999: Морис Мерло-Понти, *Феноменология восприятия*, Санкт-Петербург: Ювента-Наука.

Отрадин 1994: Михаил Отрадин, *Проза И. А. Гончарова в литературном контексте*, Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та.

PHENOMENON OF BODY IN PROSE BY IVAN GONCHAROV

Ramūnas Šilis

Summary

Creative works by one of the most outstanding Russian realists of the 19th century, Ivan Goncharov (1812–1891), are peculiar by the usual attention to a body, its experiences and senses in the living world. Literary works of the writer usually emphasise the interaction of body with social and cultural layer of a particular space of the living world as well as the impact of socio-cultural fields surrounding a body on its activities and formation.

Presence and activities of a body in various spaces, in the act of implementation and development of individual's existential project always leave a significant inscription because the permanently proceeding formation of a body as a socio-cultural formation in spaces of the living world coincides with the history of individual's becoming. In works by Goncharov, an individual acts in the world where the tension and fight between two socio-cultural poles are observed; these poles are expressed through the opposition of apathy and action, sleep and active involvement, wasteland and change. The road of the main character always stretches from one condition (usually, wasteland) dominating one's living environment to another. During this travel, various processes for formation and transformation of the body proceed; they indirectly participate in the history of becoming of the individual, the process of creation of one's social identity.